

küreselleşmenin milliyetçilik bağlamı ve türkiye

EJDER OKUMUŞ

Doç. Dr., Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Bu denemede, ne genel olarak milliyetçilik ne de özelde Türkiye'de milliyetçilik bütün veçheleriyle ele alınacaktır. Makalenin amacı, yeni milliyetçilik olarak düşünülebilecek küreselleşmeyle bağlantılı olarak bir tür canlanışa geçen milliyetçiliğin Türkiye'deki durumuyla ilgili bazı hususları, özellikle mikro düzlemde bir etnik temele dayalı olarak varlık bulan milliyetçiliğin tepkisel olarak başka milliyetçiliklere yol açması konusunu ele almaktır.

Küreselleşme-Milliyetçilik İlişkisi

Küreselleşme, yerellik ve milliyetçiliği yok mu ediyor yoksa besliyor mu? Başka bir ifadeyle küreselleşme ile birlikte milliyetçilik azalıyor mu? Bu ve benzeri sorular, küreselleşme konusunun ele alındığı her yerde karşımıza çıkar. Bazı araştırmacılar küreselleşmenin yerellik ve milliyetçilikleri olumsuz etkilediğini, bazı araştırmacılar ise

olumlu etkilediğini savunmaktadırlar. Son dönemlerde dünyada artan milliyetçilikler, konuyu yeniden düşünmeye ve tartışmaya sevk etmiştir. Küreselleşme milliyetçiliği yok etseydi, bugün dünyanın çeşitli bölgelerindeki milliyetçi dalgaları nasıl izah ederdik?

Milliyetçilikteki gelişme, küreselleşmeye zıt değil, onun yerellik boyutuyla ilgilidir. Bu ilişkiden hareketle milliyetçiliği küreselleşmenin bir bağlamı olarak değerlendirmek mümkündür. Böyle bir değerlendirme bizi sağlıklı sonuçlara ulaştırabilir.

Devletlerarası ve milletlerarası ilişkilerin temel yapısını, küresel ilişkilerin oluşturduğu (Habermas, 2002: 26) günümüzde, milliyetçilikteki görece artışlar, küreselleşmeye zıt mı yoksa onun yerel bir yansıması mı? Bu soruya verilecek cevap şu olabilir: Milliyetçilikteki artış, küreselleşmeye zıt değil, onun yerellik boyutuyla ilgilidir. Bu ilişkiden hareketle milliyetçiliği küreselleşmenin bir bağlamı olarak değerlendirmek mümkündür. Türkiye’de yeniden belli ölçülerde artış gösteren Türk milliyetçiliğini küreselleşmeyle bağlantılı olarak ele almak sağlıklı sonuçlar elde etmemizi sağlayabilir.

Geniş anlamda sosyal, kültürel, siyasal, ekonomik vb. alanlarda dünya çapında yaşamaya başlamalarını sağlayan süreç, dünya çapında tek bir sosyo-kültürel sisteme neden olan süreç, başka bir ifadeyle dünyanın bir bütün olarak küçültülmesi (Beyer, 2002) süreci anlamında *küreselleşme*, bugün bütün bir dünya toplumlarının karşı karşıya bulunduğu ciddi bir durumu ifade etmektedir. Denilebilir ki eko-

nomik, kültürel, bilimsel ve teknolojik boyutlarıyla (Ahmad, 2001) küreselleşmenin kendisi, canlı ve dinamik bir küresel durumu ifade etmektedir (Okumuş, 2007).

Sosyal bilimlerde bir kavram olarak kısa bir tarihe sahip bulunsa da dinî, sosyal, kültürel bir süreç olarak daha eski ve uzun bir tarihi olan küreselleşme (Khondker, 2004: 2; Çaha, 2002: 78-80) ile yerel ve ulusal oluşumlar kendilerinden çok uzak olaylarla biçimlendirilebilmekte veya bunun tam tersi olabilmektedir. Burada diyalektik bir süreç vardır. Yerel dönüşüm, sosyal bağlarının zaman ve mekân üzerinde yanlamasına genişlemesinin bir parçası olduğu için küreselleşmenin de parçasıdır (Giddens, 1994: 62-63). O halde denilebilir ki küreselleşmenin yerellik ve yerelleşmeyle önemli bir ilişkisi vardır. Esasen adına küreselleşme denilen süreç, yerelleşme denilen süreci de beraberinde getirmektedir. Bu nedenle küreselleşme ile yerelleşme birlikte var olmakta ve *küyerelleşme* (glokalleşme) ortaya çıkmaktadır. Küyerelleşme, Ronald Robertson’un küreselleşme ve yerelleşme yönündeki baskılar arasında var olan kopmaz birliği açığa vuran bir ifadelendirmesidir. Bu durumda Robertson (1999: 118-121; 2001), küreselleşmenin yerelleşme ile birlikte bulunması durumunu küreselin yerelleşmesi ve yerelin küreselleşmesi süreçlerinin sonucunda ortaya çıkan *küyerel bir durum* (glocal) olarak nitelendirmektedir.

Burada iki aşırı görüşten uzak durmanın gerekliliği anlaşılmaktadır. Bu aşırı görüşlerden biri, küreselleşme süreçlerinin ekonomik, politik ve kültürel homojenleşme ürettiğini öne süren görüş, diğeri ise modern dünyaya ilişkin en önemli şeyin yerel olarak farklı kültürlerin şaşırtıcı biçimde ortaya çıkışları olduğunu ileri süren görüştür. Esasen doğru olan, gerçekleşmekte olanın bu

şekilde tek taraflı olması değil, küresel ile yerelin karşılıklı ilişkileri ve bağlantıları olduğudur (Urry, 1999: 208). "Gerçekte küreselleşme, yeniden yer seçimine ait yeni dinamiklere eşlik eder. Küreselleşme, kültürel mekân ile yerel mekân arasındaki yeni ve karmaşık ilişkilere, yeni bir küresel-yerel bağın kotarılmasına yöneliktir. Küreselleşme bir yapboz bulmacanın parçalarını birleştirmek gibidir; yeni bir küresel sistem görüntüsüne yerellikler çokluğunu sokma sorunudur." (Urry, 1999: 210-211)

Şu da var ki yerelliklere karşı önemli bir tehdit de oluşturabilen (Habermas, 2002), zaman-mekan kenetlenmesi getiren, insanların zaman ve mekan algılarını değiştiren küreselleşme sürecinde, küresellik ve yerellik, karşıt değerler, aynı şekilde en önemli değerler, en sıcak kucaklanan veya itilen ve hayat düşlerinin, kâbuslarının ve mücadelelerinin tam ortasına yerleştirilen değerler olma özelliği de kazanabilmektedir (Bauman, 1999: 136). Küreselleşme olgusuyla birlikte bazıları eksiksiz ve gerçek anlamda küresel hale gelirken bazıları yerelliklerine saplanıp kalabilmektedir. Bauman'ın dediği gibi (1999: 8-9) sahneyi düzenleyen de hayat oyununun kurallarını koyanın da bu küreseller olduğu bir dünyada sorunu küreselleşmeyi isteyip istememek olarak formüle etmek de pek mümkün görünmemektedir. Küreselleşmiş bir dünyada tamamen yerel sınırlara hapsedilmek, küreselleşmeye rağmen yerel kalacağım demek, küreselleşmenin olumsuz etkilerini ortadan kaldırmamakta, tersine ona hizmet edebilmekte, onun olumsuzluklarını besleyebilmektedir. Bu anlamda küreselleşmiş bir dünyada *tamamen yerel kalmak* toplumsal sefaletin ve geriliğin bir göstergesi olmaktadır. Yerel varoluşun getirdiği sıkıntılar yetmezmiş gibi, kamusal mekanlar yerel-

Milliyetçiliğin yeniden canlanışının, kısmen küreselleşmeye karşı yerellikler içinde yerel bazı aktörlerin görece sert tepki göstermesiyle -ki bunu da küreselleşme kendi lehine dönüştürmeye çalışmaktadır- kısmen de küreselleşmenin bizzat teşviki sayesinde ortaya çıktığını söyleyebiliriz.

leşmiş hayatın menzili dışına çıkabilmekte, yerel birimler anlam yaratma veya anlam müzakere etme kapasitelerini yitirebilmekte ve giderek daha fazla bir biçimde kendi denetimleri dışındaki anlamlandırma ve yorumlama eylemlerine bağımlı hale gelebilmektedir (Okumuş, 2007).

Bu noktada milliyetçiliğin yeniden canlanışının, kısmen küreselleşmeye karşı yerellikler içinde yerel bazı aktörlerin görece sert tepki göstermesiyle -ki bunu da küreselleşme kendi lehine dönüştürmeye çalışmaktadır- kısmen de küreselleşmenin bizzat teşviki sayesinde ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Milliyetçiliğin modern anlamında ortaya çıkışının sanayileşme, kapitalizm ve ulus-devletle ilişkili olduğu (Gellner, 1992) düşünülürse, aslında bugün küreselleşmeyle yeniden canlanmasını kolay anlayabiliriz. Küreselleşmeye tepki olarak kendini gösteren milliyetçilik, ulus-devletin ve toplumun dünyaya açılması konusunda oldukça "muhafazakâr" denilebilecek bir tutum içine girebilmektedir. Muhafazakârlık ve içe kapanmacılık, genel olarak aslında milliyetçiliğin önemli özelliklerinden olsa da küreselleşmenin bağlamı olarak gelişen yeni milliyetçiliğin muhafazakârlığı, küreselleşmeye tepki ölçüsünde farklı olmaktadır. Küreselleşmenin doğrudan desteklediği veya teşvik ettiği milliyetçilikler ise tabiatı gereği başlangıçta küreselleşmeci bir çizgi izlerler, ama aslında milliyetçilikler kati oldukları ölçüde içe kapanmacı olmaktan kurtulamazlar.

İster küreselleşmeye karşı isterse küreselleşme tarafından beslenen, küreselleşmenin bağlamı olarak kendini gösteren bir olgu olsun milliyetçilik, günümüzde küreselleşmeyle herhalükarda bağlantılıdır. Her iki durumda da küreselleşmenin milliyetçiliği körüklediği söylenebilir. Esasen küreselleşme ve milliyetçilik, bir bakıma birbirini hem desteklemekte hem de kösteklemektedir.

Milliyetçiliğin Yeniden Yükselişi ve Türkiye

Yukarıda belirtildiği gibi Türkiye'de yeniden belli ölçülerde artış gösteren Türkçü milliyetçilik, küreselleşmeyle bağlantılıdır. Küreselleşmenin yukarıda kısmen işaret edilen olumsuzlukları, bu olumsuzluklarla

Küreselleşmenin, Türkiye'de körüklediği bir diğer milliyetçilik de Kürt milliyetçiliğidir. Burada önemli bir nokta, Türk milliyetçiliğinin yükselişinde, küreselleşmenin, küresel güç ve aktörlerin Irak, İran, Suriye ve Türkiye'de Kürt milliyetçiliğini palazlandırmalarına tepkinin de rolünün olmasıdır.

Türkiye'yi içine çeken boyutları ve Türkiye'nin global ilişkiye dayalı politikaları, Türkiye'de çok ilginç bir biçimde Türkçülük temelindeki milliyetçiliğin canlanmasına yol açan uzanımlara sahiptir. Fakat burada egemen etnik kültüre dayalı milliyetçilik olarak Türk milliyetçiliğinin -bu milliyetçiliğe MHP milliyetçiliği, bazı sağcı ve solcu ulusalcıların milliyetçiliği, bazı kemalist grupların milliyetçiliği dahil edilebilir- görece canlanmasında, hükümetlerin, ticarî kuruluşların ve bazı sivil toplum örgütlerinin küresel ilişkilerle Türkiye'yi küresel duruma katma çabalarının Türkiye'ye büyük zararlar vereceği düşüncesi önemli bir etkenidir.

Küreselleşmenin, Türkiye'de canlandırdığı veya körüklediği bir diğer milliyetçilik de Kürt milliyetçiliğidir. Burada önemli bir nokta, Türk milliyetçiliğinin yükselişinde, küreselleşmenin, küresel güç ve aktörlerin gerek Irak, İran ve Suriye'de gerekse Türkiye'de Kürt milliyetçiliğini palazlandırmalarına tepkinin de etken olmasıdır.

Milliyetçilikler, hem uluslararası hem de ulusal ve daha küçük ölçekte yerel milliyetçiliklerin doğması veya körüklenmesinde etkili olur. Milliyetçiliğin tonuna göre karşı milliyetçilikler oluşabilir veya harekete geçebilir. Bu durum, iç çatışmaları tetikleyebilir. Uluslararası ilişkilerde sertlik ve "tavizsizlik" temelli siyaset izlenmesinde etkili olabilir.

Bir ulus devletinin kendi içindeki milliyetçiliklerin, birbirlerini meşrulaştırdıkları sosyolojik bir gerçekliktir. Bir etnik yapıya dayalı milliyetçiliğin kendini tüm ülkeye dayatması durumunda görece daha zayıf veya az nüfusa sahip başka bir etnik kökenden gruplar veya topluluklar karşı milliyetçiliklerle ortaya çıkabilirler. Bu durumda sonuç çatışmalara kadar varan zıtlasmalar meydana gelebilir.

Türkiye'de Türk milliyetçiliğinin belli zamanlarda daha fazla öne çıkarıldığı, diriltilmeye çalışıldığı bir gerçek. Örneğin Güneydoğu ile ilgili sorunlar ne zaman gündeme gelse, bu bağlamda ne zaman yasal değişikliklerden söz edilse, ne zaman terörde artış olsa, ne zaman dış ilişkilerde yeni bazı politikalar uygulanmaya konulsa Türk milliyetçiliğinin canlandığı görülür. Baştan itibaren Türk milliyetçiliğinden beslenen, meşruluğunu alan Kürt milliyetçiliği de Türk milliyetçiliğinin canlanmasına paralel olarak canlanmıştır. Elbette döngüsel olarak Kürt milliyetçiliği de dönerek Türk milliyetçiliğini

besler. Denilebilir ki milliyetçilikler birbirlerini besler, birbirlerinden beslenirler. Hatta bu anlamda birbirlerine muhtaçtırlar da. Türkiye'de bu manada gelişen milliyetçiliklerin küreselleşmeden ayrı düşünülmesi mümkün değildir. Küreselleşme ya doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak Türk ve Kürt milliyetçiliklerini, hatta daha mikro milliyetçilikleri tahrik etmekte, bazen de bilinçli olarak beslemekte, desteklemektedir.

Bu tür durumlarda güçlü olan veya devlete yakın olan ya da kendini devletle özdeş gören milliyetçi hareket veya ideolojiler, ege-men psikolojisiyle hareket ettiklerinden bu milliyetçiliklerden "olumsuz" etkilenmeler de zayıf ve daha küçük milliyetçi topluluklar, sonu patolojik boyutlara kadar varan psikolojik travmalar geçirebilirler. Hemen her şeyi politik bir bakışla ele almak bu tür durumlarda ortaya çıkan bir durumdur. Aşırı politik bir atmosfer oluşur ve bu atmosferden herkes etkilenebilir. Özellikle kanaat önderi ve aydın diyebileceğimiz kişilerde aşırı milliyetçi kompleksler öne çıkar ve kompleksler, kişilerin insanlara kendi etnik orijini temelinde yaklaşmalarına ve ötekiler üretmelerine sebep olur. Bu durumda bütün ilişkilerin belirleyicisi etnik kökendir. Hikayeler bile etnik milliyetçilik temelinde yazılabilmekte, üretilebilmektedir.

Tepkisel etnik milliyetçi birey ve gruplar, kendinden görmediği, daha doğrusu kendi etnisitesine dahil olmayan kimseleri, öteki etnisiteden kimseler olarak tanımlamakta ve hatta etnik temelli milliyetçiliğe itebilmektedir. Etnik milliyetçilik o derece etkili olmaktadır ki sosyal ve kurumsal, sivil ve resmi ilişkilerde etnik anlamda "benden olan" ve "olmayan" ayrımı belirleyici olabilmektedir. Görece önemli makamda bulunmak, yüksek bir pozisyonda yer almak, o makam veya pozisyona ehil olmak ve onu

hak etmekle değil, etnik milliyetçiliğin getirdiği "benden olmak" tarafından belirlenmektedir.

İlişkilerin bu derece "patolojikleştiği", aslında belki de patalojinin normalleştiği bir sosyal ve kültürel düzlemde bazı İslamî kanaat önderleri de -bunların içine şeyh, seyda, molla, imam, İlahiyatçı gibi bütün din adamları grubu dahil edilebilir- farklı etnik kökenden gelen insanlarla ilişkilerini etnik temelde kurabilmektedirler. Bu din adamlarından bazılarının örneğin oy verme tutumları da etnik temele, mikro milliyetçilik esasına göre şekillenebilmekte; onlar, şu sosyal, siyasal, düşünsel vs. sebepten dolayı fan partiye oy vermek veya vermemek yerine, örneğin "Türk partileri ve Kürt partileri" ayrımı yaparak oy vermeyi tercih edebilmektedir.

Elbette döngüsel olarak Kürt milliyetçiliği de dönerek Türk milliyetçiliğini besler. Denilebilir ki milliyetçilikler birbirlerini besler, birbirlerinden beslenirler. Hatta bu anlamda birbirlerine muhtaçtırlar da.

Sonuç

Küreselleşmenin bağlamı olarak milliyetçiliğin yeni biçimleriyle ortaya çıktığı Türkiye'de Türkçü milliyetçiliğin küreselleşmeye bir çok noktada olumsuz baktığı, küresel olana karşı yerel-ulusal olanı tercih ettiği söylenebilir. Ayrıca küreselleşme bağlamında varlık bulan yeni milliyetçiliklerin, birbirlerini meşrulaştırmaya ve desteklemeye devam ederek varlıklarını sürdürdükleri açıktır. Türk milliyetçiliği ve Kürt milliyetçiliğini de bu çerçevede ele almak mümkündür. Türkiye bağlamında ulusal düzlemde Türk milliyetçiliği ve bölgesel düzlemde Kürt mil-

liyetçiliği esasında tepkiselliğe dayanılarak izlenen politikalarla ulusal, bölgesel ve uluslararası problemlerin üstesinden gelmesi ve güvenin sağlanması, bugüne kadar sürdürülen durumun da gösterdiği gibi mümkün gözükmemektedir. Türkiye gibi Müslüman bir ülkede farklı etnik kökenden gelen insanlarla ilişkilerin insanî temelde kardeşlik siyasetiyle yürütülerek katı mikro milliyetçiliğin getirdiği patolojik durumların tedavi edilmesi, akla ve mantığa en uygun yol olarak gözükmektedir. Türkiye'de gerçek hayatta Türk halkıyla Kürt halkının ayrılık üzerine kurulu bir ilişki biçimlerinin olmadığı söylenebilir. Topluma yön vermek isteyen çeşitli aydın, kanaat önderi, siyasetçi, devlet adamı ve iş adamlarının, Türkiye'nin engin tarihsel tecrübesinden, İslâmî birimden azamî ölçüde yararlanarak problemleri ele almaları durumunda, Türkiye'de insanları birbirine ötekileştiren milliyetçiliklere çözüm bulmak kolaydır.■

kaynaklar

- Ahmad, Aqueil (2001). "Globalization And The Developing Countries, With Especial Reference To Cuba". <http://globalization.icaap.org/content/v1.1/aqueilahmad.html>
- Beyer, P. (2002). "Globalization". <http://aix1.uottawa.ca/pbeyer/globalization.html>
- Çaha, Ömer (2002). Globalleşme, İslâm Dünyası ve Müslümanlar. *Küreselleşme, İslâm Dünyası ve Türkiye*. Haz. İslâmî İlimler Araştırma Merkezi. İstanbul: Ensar, ss. 77-94
- Gellner, Ernest (1992). *Uluslar ve Ulusculuk*. Çev. B. E. Behar-G. G. Özdoğan. İstanbul: İnsan
- Giddens, Anthony (1994). *Modernliğin Sonuçları*. Çev. E. Kuşdil. İstanbul: Ayrıntı
- Habermas, Jürgen (2002). *Küreselleşme ve Millî Devletlerin Akıbeti*. Çev. M. Beyaztaş. İstanbul: Bakış
- Khondker, Habibul Haque (2004). Glocalization as Globalization: Evolution of a Sociological Concept. *Bangladesh e-Journal of Sociology*, c. 1. No. 2. July, 2004, ss. 1-9

Okumuş, Ejder (2007). "The Local Contexts of Islam". *70th Annual SSS Meeting, Southern Sociological Society*, 11-14 April. Atlanta

Robertson, Ronald (1999b). Glocalleşme: Zaman-Mekan ve Homojenlik-Heterojenlik. *Postmodernizm ve İslâm Küreselleşme ve Oryantalizm*. Ankara: Vadi, ss. 113-138

Robertson, Ronald (2001). Comments on the "Global Triad" and "Glocalization". <http://www.kokugakuin.ac.jp/~jcc/wp/global/15robertson.html>

Urry, John (1999). *Mekânları Tüketmek*. Çev. R. G. Öğdül. İstanbul: Ayrıntı